

WIENER WAHL

(Arcképek – tények – állapotok)

HAJDÚ PÉTER

Első huzamos külföldi vendégprofesszúráim színhelye Bécs volt az 1969/70. és 1970/71. tanévben. Ennek eddig (részben előttem is) alig ismert előzményeiről szeretném most föllebbenteni a fátylat, mert ez módot ad arra, hogy megemlékezzek benne néhány jeles kollégáról, akiknek a működése itthon kevésbé ismert vagy megfakult.

A kiindulópont – közvetett módon – itt is Györke József (Celldömölk, 1906. december 21. – Budapest, 1946. szeptember 11; eredeti neve: Georgovits), aki e sorok írásakor lenne 90 éves, ám ez az év egyben elhúnytának semisaeculum. Tájékozott barátaim tudják, hogy őt vallom mesteremnek, aki érdeklődésemet olyan irányba terelte, amilyen s ő tette számomra világossá, hogy munkám során a nyelvi tények analízisének és rendszerbe illesztésének alapján végül is egyfajta szintézis-alkotás felé kell törekednem. Györke tudományos portréját, munkássága jelentőségét külön tanulmányban kísérlem meg felvázolni (az Acta Linguistica 1977. évi tudománytörténeti számában, melynek vendégszerkesztője H. Tóth Imre lesz). Ehelyt ezért csak arra szorítokozom, hogy néhány rövid információt adjak Györkéről, amelyből kiderül, hogy mi köze volt neki a halála utáni negyedszázaddal bekövetkező bécsi meghívásomhoz.

Györke Józseffel a Pázmány P. Tudományegyetem finnugor tanszékén ismerkedtem meg 1941-ben, ahol ő prosezmináriumvezető volt, majd ugyenezen a tanszéken magántanári habilitációt szerzett az „uráli szóragozástan tárgyköréből” (NB.: a korabeli sajtó akkor is felületes volt, e tényről tudósítást adott akképp, hogy GyJ magántanári képesítést szerzett „uráli szóragozástanból”). Minden prosezmináriumi és magántanári óráján jelen voltam és nagyon megkedveltem a közvetlen, nyílt és barátságos tanárt. Ő is engem: órák után hazakísérhettem (ezt igényelte is – öröömre) az egyetemtől nem túl messze levő otthonába, a Nemzeti Múzeumba, ahol nemcsak a Nemzeti Könyvtár könyvtárnokaként dolgozott, hanem szolgálati lakása is itt volt (a múzeum mögötti Esterházy-palotában). Budapest ostroma alatt végig a Múzeumban tartózkodott s ennek nagy jelentősége volt a közgyűjtemények állományát ért károk mérséklésében, mert pl. nagy eréllyel tudott fellépni fosztogató katonák és egyéb garázdálkodók ellenében. 1945-ben azután ő lett a Széchényi Könyvtár főigazgatója. Ez számomra is nagy szerencsét hozott: egyetemi doktori szigorlatom után 1945. augusztus 9-től gyakornokként alkalmazott. Eleinte mellette dolgoztam a titkárságon, majd

szorgalmazta, hogy ismerkedjem meg különböző osztályokkal, tanuljam a könyvtár-tudományt s így végül a különgyűjtemények részlegébe kerültem, ami akkor nagyon jó beosztás volt, mert hivatali munkám mellett sok időt fordíthattam saját kutatásaimra. Itt készült el *Die Benennungen der Samojeden* című tanulmányom, melyet 1948 elején Finnországba küldtem, s az 1950-ben a *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 54. kötetében meg is jelent (ebből később kisebb kellemetlenség keveredett: a legnyomasztóbb évek egyikében – 1952-ben –, a rendszer igényei szerint átalakított Akadémián valaki felfedezte külföldön publikált közleményemet és magyarázatot kért róla. [Egy kolléga előzőleg pórul járt ily ügyben: filozófiatörténeti szempontból érdekes kódex hasonmását és feldolgozását akarta Kanadába küldeni közlés végett, de a Postába épített államvédelmi tisztek gyanúsnak találták a barátgót betűket, összeesküvést gyanítottak, s elő akarták állítani kollégámat, aki azonban az éjszakai felébresztés elől megszökött és a budai hegyekben bolyongott egy hétig, de feladta magát az Andrássy úton, ahol egy-két napot töltött míg tisztázni tudta ügyét.] Én szerencsésebb voltam: jobb időben juttattam el cikkemet Helsinkibe; itthon nem volt akkor publikálási lehetőség, s mindezt meg tudtam magyarázni a reklamáló káderesnek.)

Györke kitűnő nevelő volt, kritikus és független gondolkodó, aki alkalmas lett volna a magyar urálistika újjászervezésére és a konzervatív örökség átalakítására. Jó terveket agyaltunk ki, mert láttuk a történeti lehetőséget a nyugati és a keleti országokkal való kapcsolatteremtésre. Akkor még nem látszott, hogy a 'felszabadított' és a 'baráti' népek viszonya nem úgy alakul, ahogy reményeink szerint kellett volna. Talán szerencse is volt Györke számára, hogy egy rapid halál oly fiatalon elvitte, sok csalódástól menekült meg è szomorú áron. (Györkéről I. Lakó 1947, Hajdú 1966: 14, Hajdú–Domokos 1978: 24–25.)

Az ő keze volt abban, hogy már 1945 októberében megkaptam II. osztályú könyvtári segédőri kinevezésemet a Vallás- és Közoktatási Minisztériumból, aminek az az egyik érdekessége, hogy a miniszter – gróf Teleki Géza – aláírása hitelesítette az okmányt, mindenféle pecsét nélkül (akkor egy kormánytag aláírásának volt még értéke és érvénye), a másik meg a gyors ügyintézés. Tudtam, hogy működik a könyvtárban jó néhány kolléga, akik 1945 előtt évekig díjtalan gyakornokként gürölköttek, míg eljutottak a véglegesítésig, s ez bizonyos feszültséget okozott, ami persze feloldódott, mert befogadtak. Hozzájárult ehhez Györke távlatias gondolkodása az intézmény személyi fejlesztésének stratégiájáról. Elképzelése az volt, hogy tudományos műhely is legyen az ország első könyvtára, s ezért – régi hagyományt felelevenítve – több fiatal, a kutatásban érdemeket szerzett, vagy arra alkalmasnak látszó munkatárs alkalmazását szorgalmazta. E koncepció alapján került a könyvtárba pl. Lakó György, Gerézdi Rabán, Szauder József, Windisch Éva, Havasi Zoltán, Tarnai Andor, Nyilasi Vilma és mások, legfőképp és talán legelőbb az e cikk témájában nagy szerepet viselő Király Péter. Király Péter (Málca, 1917. nov. 22.) nyelvész-szlavista tanulmányait a prágai Károly-

Egyetemen kezdte, a pozsonyin fejezte be 1941-ben. Két fivérével (a jogász-akadémikus Tiborral, sz. 1920. és az agronómus Balázssal, sz. 1923.) 1945 nyarán, a jogfosztó politika miatt települtek át Magyarországra, ahol KP Kniezsa professzor köréhez csatlakozott, és az ő ajánlására alkalmazta Györke 1945 novemberében. Ettől fogva néhány évig egy munkahelyen dolgoztunk mindennapos beszélgető partnerként. Témánk bőven akadt. Magam már régebben elkötelezettje voltam a prágai (helyesebben talán: bécsi) fonológiának, sokat olvastam tagjaitól. Király Péter a forrás közeleből érkezett, többeket személyesen ismert a prágai és pozsonyi nyelvész körből, úgy, hogy az ő közreműködésével sikerült levélváltásba jutnom Pozsony legendás nyelvészével, Arany Albert Lászlóval, akinek a segítségével a *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* szinte teljes sorozatához hozzájutottam, nem is szólva Arany Kolon nyelvjárásának fonológiai rendszere című könyvéről, amely a maga nemében páratlan vállalkozás volt. Adaptálja benne bizonyos változtatásokkal Trubetzkoy fonológiai rendszerét az említett nyelvjárásra, de lényegében ez a magyar köznyelvre is érvényesíthető. A szerkezeti leírás Trubetzkoy sajátos viszonylogikai elméletén alapul, megteremti az ebben használt terminológia magyar megfelelőit, úgy, hogy a könyv voltaképpen az első magyar fonológiai analízist és leírást nyújtja, amely ekkor (1944) már messze meghaladta Laziczus *Bevezetés a fonológiába* (1932) című szintén úttörő művét. A magyar nyelvészet vesztesége, hogy Arany könyvének csak 40 teljes példánya jelent meg (a krúdák nagy része a háborús időkben elpusztult), s ebből egy, Arany Berci dedikálásával, könyvtáram egyik értékes darabja. [Ez a pozsonyi kiadás egyébként később a *Uralic and Altaic Series* 85. köteteként is megjelent *The phonological system of a Hungarian dialect* (1967a) címen, kissé félrevezető módon, mert az angol címlap és egy kétnyelvű előzéklap kivételével a könyv a mű magyar eredetijének a reprintje. De így legalább publikussá vált az addig hozzáférhetetlen mű.] Arany közvetítésével azután egy kitűnő szlovák nyelvessel is alkalmi kapcsolatba kerültem: Ludovít Novákkal, aki megküldte az alternációkról írt alapvető tanulmányának (Novák 1936) különlenyomatát.¹

A magyar nyelvészet nem honorálta Arany tevékenységét. Idegen volt számára az az exakt-logikai eszmerendszer, amelyet Arany használt és általában tartózkodott az akkori hazai nyelvészet az elméletektől, emellett Arany és a magyar nyelvjáráskutatók között sem volt egyetértés a nyelvatlasz-metodika dolgában.

Arany A. László Rozsnyó mellett Betléren született 1909. szeptember 19-én. A nyelvészetten kívül néprajzi kutatással is foglalkozott. 1936-ban doktorált *Magyar nyelvi hatások a nyugatszlovákiai nyelvjárásokban* címen. A pozsonyi Dialektológiai

¹Néhány korunkban is élt fonológust később ismerhettem meg (R. Jakobsont, V. Skaličká, A. V. Isaenkot, J. Vacheket, B. Havráneket). K. Bühler és N. S. Trubetzkoy emléke meg gyakran bukkant fel előttem a bécsi egyetem díszudvarának pantheonjában lévő domborműveken.

Intézet vezetője, a Szlovák Tudományos Akadémia kutatója. Állásait bizonyára Nováknak köszönheti, aki 1908-ban Szakolcán született (Skalice) és 1992-ben halt meg. A két időpontot mozgalmas életpálya köti össze: Párizsban is tanul, 1944-45-ben a pozsonyi egyetemen dékán, közben a Szlovák Tudományos Akadémia főtitkára. 1948-ban ideiglenes nyugdíjba küldik (politikai okokból) s ezért Lublóban vállal organista-kántori állást. 1957 után azonban külső megbízásokat kap különböző szlovákiai egyetemeken s így valamelyest visszakerül a tudományos szférába (életművéről I. Király 1993b).

Arany Albert László életútja azonban a Novákénál sokkal tragikusabban alakult. Kutatói munkahelyét hamarosan ott kell hagynia. 1946-ban már Jozef Orlovský magánkiadójának lektora és mindenese (Turczel 1993: 16), ahol a vállalat nyelvész-képzetségű tulajdonosával együtt szlovák nyelvtant írt. 1948-ban több barátjával egyetemben letartóztatták a szlovákiai magyarok érdekvédelmében végzett tevékenységükért, amelynek során többek között magyarországi közéleti nagyságok, főpapok támogatását is szerették volna megnyerni. A csoport tagjai közül a legsúlyosabb ítélet – 8 év fegyház – Arany, e mozgalom szellemi irányítója kapta. Az ítéletet 1949. október 30-án hozták és a büntetésbe beszámították a vizsgálati fogságban eltöltött egy esztendőt. A reá kirótt büntetés fennmaradó nehéz éveit Arany a Szudéta Érchegeységben lévő jáchymovi uránbányában töltötte. Az uránérc válogatását végző kényszer-munkás – Turczel Lajos levélbeli közlése szerint valószínűleg 1957-ben – súlyos sugárbetegséggel fertőzve szabadult. Amíg bírta, egy Hydrostav nevű vízepítő vállalatnál dolgozott, természetesen itt is fizikai munkát, de 1962 őszén már végleg betegálmányba kényszerült. Hol kórházban kezelik, hol a rozsnói családi környezetben tölti idejét, s dolgozik. Kezeléséről Király Péternek írt leveléből (1964. június 13.) nyilatkozik, jelzi, hogy súlya 52 kiló, fizikai munkára alkalmatlan, majd utóiratban közli, hogy követelni akarja teljes rehabilitációját, az ítélet megsemmisítését s ebben az ügyben „Tibornak írok” (= Király Tibor jogászprofesszor). Király Tibor szóbeli közlése szerint ez meg is történt, sőt: Arany egyik budapesti látogatásakor a hatályos csehszlovák törvényekre hivatkozva el is készítették az ítélet megsemmisítésére, rehabilitációra vonatkozó beadványt, ám annak akkor még semmiféle eredménye nem lett.

A hatvanas évek közepe utáni politikai állapotok lehetővé tették számára, hogy olykor rövidebb időre külföldre (Magyarország, Ausztria) látogathasson. Részt vett az 1966. évi debreceni nyelvészkongresszuson, de én nem lévén ott a bécsi fonológiai szimpozionon ismerkedtem meg vele személyesen, szintén 1966-ban. Turczel Lajos közlése szerint 2-3 ízben járhatott Bécsben, ti. Béla nevű bátyján kívül volt még két féltestvére édesanyja második házasságából: Zagiba Ferenc és Géza. Franz (František) Zagiba (1912–1977) 1943 körül ösztöndíjjal került Bécsbe, azután ott maradt. Zene-történész és templomi organista volt, a bécsi egyetemen docensi, később egyetemi tanári rangot kapott, de sokoldalú egyéb tevékenységet is kifejtett: alelnöke volt a

Nemzetközi Chopin Társaságnak, rendes tagja a Bécsi Katolikus Akadémiának, alapítója és főtítkára az Institutum Salisburgo-Ratisbonense Slavicum nevű társaságnak. Ez utóbbiban élénk tevékenységet fejtett ki: a társaság több kiadványa a Harrasowitznál meg is jelent, de e társaság keretében Zagiba jelentős munkát produkált a szlávok krisztianizálásának történetével kapcsolatban. Egyháztörténeti kutatásai főleg Cirill és Metód köré csoportosíthatók.

Zagiba Ferivel Arany Berci igazi testvéri kapcsolatban állott és bécsi Am Kaisermühlendammi lakásában mindig barátságos, meleg otthonra lelt, ha egy időre kiengedtek. Az említett 1966. évi bécsi fonológiai kongresszus alkalmával Berci összeismertetett Zagiba Ferivel, aki egyébként Király Péterrel is régi baráti kapcsolatban állt. Ezen a tanácskozáson állapodtunk meg Arany Bercivel abban, hogy a *Nyelvtudományi Közleményekben* publikálom egy tanulmányát Trubetzkoy fonológiai rendszerének exakt-logikai és pszichológiai problémáiról. Ezek a kérdések halványan bár, de koloni könyvében is föl-fölbukkannak, de egész életében foglalkoztatták, s rabsága, majd ezt követő szabadabb évei alatt – betegsége ellenére – állandóan olvasott és töprengett, súlyos elméleti, lélektani és filozófiai kérdések megoldását keresve. Bloomingtoni könyvének előszavában ezt írja (Bécs, 1966 keltezéssel): „Kolon község nyelvjárásának teljes fonológiai leírásában a fonológia alaptételeinek érvényét és alkalmazásának gyakorlati értékét kívántam megállapítani. A fonológia alkalmazása több jó eredményt hozott, s egyben megmutatta az elméletnek, illetőleg alkalmazásának hiányosságait is. /Bek./ Az első kiadásnak több íve megsemmisült a háborúban; mindössze negyven teljes példánya jelent meg. Az eredeti feldolgozásnak egységét és verifikáló értékét nem kívánom megbontani, tanulságát majd önálló tanulmányban közlöm. E kiadás ezért azonos az eredetivel.” (Arany 1967a: V.).

Nos, az említett tanulmány, vagy annak elméleti bevezetése volt az a terjedelmesebb munka, amelynek a közlését felvállaltam, s amely igen alapos és elmélyült háttér tanulmányokat sejtet. Ez az elvont gondolatiságú írás – terjedelme miatt – csak két részben volt közölhető az általam szerkesztett folyóiratban (Arany 1967b), de a szerző, aki saját nyelvszemléletének alapjait, építőelemeit fogalmazta meg itt, már nem olvashatta nyomtatásban művét: 1967. október 13-án, 58 éves korában elhunyt.

Szabadulása után, amikor már fizikai munkára képtelen volt Rozsnyón élő nevelőapja viselte gondját, akinek haláláról (1964) Arany Berci mély fájdalommal emlékszik meg Turczel Lajosnak szeptember 23-án írt levelében: „Magam is alkonyatba hajlok – ami előttem volt, el kell búcsúztatnom: a váratlant, beígértet egyaránt. Nevelőapámat temettem, de kissé magamat hantoltam: apám volt a legjobb betegápolóm, az egészségem, nyugalmam. Most Nélküle kísérletezek felegyenedni.” (Arany Eml. 21.).

A felegyenedésben segítségére voltak Vajnerék, egy rozsnyói patikus házaspár, akik történetesen Zagiba Feri feleségének, Angela Vajnernek a szülei voltak: ők

gondoskodtak Berciről szomorú élete utolsó napjáig. (Arany munkásságáról egyébként l. Szépe 1970 és Király 1993a).

Aranynak és csoportjának politikai rehabilitálása 1990. szeptember 12-én történt meg a Kassai Területi Bíróság döntésével (Arany Eml. 15, Tóth 1995): a 9 tagú társaságból ekkor már csak négyen voltak életben, közülük is azóta – tudtommal – tán ketten. Arany A. László jelentősége a magyar nyelvészeti gondolkodás történetében azonban nem kapta meg a jelentőségének megfelelő elismerést, bár erre alapos és felkészült kísérletek történtek: Szépe (1970) nekrológja az egyik ilyen, de a műfaj – a megemlékezés – eleve alkalmatlan arra, hogy összehasonlító elemzéseket adjon, Király Péter (1993a) értő méltatása viszont egy nálunk kevésbé hozzáférhető, kis példányszámú kiadványban jelent meg s aránylag későn. Mindez a magyar nyelvészet konzervativizmusával is magyarázható, amely az új nézetek befogadására kevésbé volt fogékony. Jellemző pl., hogy Imre (1971: 26) nagy nyelvjárási monográfiája Arany könyvét egy fél mondatral „méltatja”, hivatkozva Deme László 1953-ban írt munkájára. Nem csoda hát, hogy az újabb gondolatokra egyébként érzékeny Temesi Mihály is (1980: 65) csak egy rövid megjegyzés erejéig foglalkozik Arannyal. Reményeim szerint a későbbi magyar nyelvészettörténeti munkák méltóbb helyet biztosítanak majd Arany A. Lászlónak nemcsak a fonológia és népnyelvkutatás, hanem a nyelvtudományelméleti gondolkodás megújítására tett kezdeményezéseiért. (Mellesleg: nagy költőnk oldalági leszármazottja volt).

E megemlékező bevezetés után vissza kell kapcsolnunk Király Péterhez, aki 1959-től tanszékvezető egyetemi tanári kinevezéséig (1974) a Nyelvtudományi Intézet igazgatóhelyettese volt. Szakmai kollégái és barátai közé tartozott a már Pozsonyból ismert Zagibán kívül a horvát származású Josef (Josip) Hamm, a bécsi egyetem szlavista professzora is. Hamm egyébként ismert volt magyar vonatkozású kapcsolatairól és kutatásairól: személyes barátság fűzte Kniezsa Istvánhoz, közös horvát programjuk volt Hadrovics Lászlóval és magyar vonatkozású kutatásai közül valószínűleg a Janus Pannonius kódex felfedezése a legjelentősebb, amelyre Sevilleben bukkant rá (Hamm prof. 1904 táján született és valószínűleg a hetvenes évek közepén hunyt el). Egy beszélgetésük alkalmával Király Péter felvetette azt az ötletet, hogy miért nincsen a bécsi egyetemen finnugor nyelvészeti oktatás. Hamm, Zagiba ez ügyben kapcsolatba léptek Herbert Seidler germanista (1905–1983) és Manfred Mayrhofer (1926-) indogermanista professzorral, akik világosan látták, hogy Európa jelentős egyetemén ilyen oktatás folyik, és hogy a Magyarországgal szomszédos Bécs e folyamatból nem maradhat ki. Pláne, hogy gyakorlati nyelvoktatás Bécsben évek óta folyik és hogy a magyar, finn és urál-altaji, ill. indouráli problémák tárgyalásában bécsi kutatóknak

hagyományteremtő érdemeik vannak (pl. J. Hager, A. Boller, F. Miklosich, N. Jokl, W. Tomaschek, A. Nehring, bizonyos mértékben V. Jagić, majd N. Trubetzkoy). Hamm, Seidler, Mayrhofer és Zagiba összefogtak (akkoriban persze az első három volt különösen befolyásos professzor és akadémikus, Mayrhofer később az MTA tiszteletbeli tagja, Seidler az ELTE díszdoktora lett, de nem most említett tevékenységükért), úgy hogy tárgyalás tárgyalást követett, Mayrhofer vállalta, hogy az extraordinárius vendégprofesszort mindaddig befogadja szűkös intézetébe (Institut für allgemeine und indogermanische Sprachwissenschaft), míg a végső megoldás el nem érkezik. A lobbizás eredménye az lett, hogy 1969. március 15-én J. Hamm már a következőket írhatta Király Péternek: „Es freut mich, dass ich Ihnen bekannt geben kann, dass unsere Fakultät in der Sitzung von vorgestern Abend dem Vorschlag zur Errichtung eines Lehrstuhls für Finno-Ugristik, der auf eine Initiative von Ihnen zurückgreift, zugestimmt hat. Und nicht nur das, es wurde dem Vorschlag auch die nötige Priorität gegeben, so dass, wenn wir im nächsten Jahr nur zwei Lehrstühle bewilligt bekommen, einer der Finno-Ugristik zukommen wird. Vorläufig ist es ein Extraordinariat, das aber bei gegebenem Kandidaten auch sofort zum Ordinariate gehoben werden kann. Erfreulicherweise, und das betone ich gerne, hat sich für den Vorschlag auch Professor Seidler eingesetzt, als er begeistert von einem Besuche in Budapest zurückkehrte. Dasselbe gilt für Kollegen Mayrhofer, dessen Institut ... vorderhand der Lehrstuhl – bis zur Errichtung eines eigenen Instituts – zugeteilt werden soll. /Bek./ Jetzt geht es nur um einen treffenden, guten Kandidaten, und da erhoffen wir auch von Ihrer Seite gute Hinweise und Anregungen.”

Király Péter e levél alapján – az akkori eljárási szokások szerint – javaslatot tett – velem való telefonbeszélgetés alapján – a Kulturális Kapcsolatok Intézetének (amely félbelügyi szervként koordinálta a külföldi kapcsolatokat), a Művelődési Minisztériumnak (a végrehajtónak) és Ortutay Gyulának (gondolom, mint szakmailag is illetékesnek és osztályelnöknek). Ebből, az 1969. május 8-án kelt levélből idézem az alábbiakat: „Josef Hammtól, a bécsi egyetem szláv tanszékének professzorától folyó évi március 15-én és április 26-án levelet kaptam, amelyekben arról tájékoztat, hogy a bécsi egyetemen felállítják a finnugor tanszéket, és ennek betöltésére – vendégtanári állásra – személyi javaslatot kérnek tőlem.../Bek./ Vezető nyelvészeinkkel történt előzetes megbeszélés alapján e személyi javaslatok a következők (a kért 3 személyt az alábbi sorrendben javasolom): 1. Hajdú Péter, a nyelvtudományok doktora, a szegedi egyetem finnugor nyelvészeti tanszékének vezetője, 2. Rédei Károly, a nyelvtudományok doktora, az MTA Nyelvtudományi Intézete finnugor osztályának vezetője, 3. O. Nagy Gábor kandidátus, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. /Bek./ Amint az Hamm professzor leveléből kitűnik, a bécsi egyetem a személyi javaslatokat esetleg már május második felében meg akarja tárgyalni, ezért kérem, hogy az ügyet minél sürgősebben megvitatni szíveskedjék.”

Időközben előkerült valahonnan egy (ön?)jelölt is negyedikként, ahogy ez Király Péternek 1969. június 16-án J. Hammhoz írt levelében olvasható: „Ich habe Ihren Brief vom 3. d. M. erhalten und freue mich erneut darüber, dass Sie die Schaffung des Lehrstuhls für Finno-Ugristik auch weiterhin am Herzen tragen. Empfangen Sie dafür meinen wärmsten Dank! /Bek./ Wir haben uns die nun auf vier gewachsene Kandidatenliste aufs neue sorgfältig überlegt, halten es jedoch unverändert fürs Zweckmässige den Lehrstuhl mit dem Kandidaten Nr. 1. (Prof. P. Hajdú) zu besetzen. /Bek./ Was die Vorlesungen über die ungarische Literatur betrifft, herrscht bei uns die Meinung, dass diese im ersten Jahr des Lehrstuhls – also zur Zeit der Vorbereitung und administrativen Arbeiten – vielleicht noch nicht unbedingt nötig wären: es wäre also nicht ausschlaggebend, dass diese dem wissenschaftlichen und pädagogischen Interessenkreis des Kandidaten Nr. 1. ferner liegen. Die Kandidaten Nr. 2. oder Nr. 3. würden dann auch diese Vorlesungen mit Freude versehen. Ihr Brief lässt ohnehin ahnen, dass die Hungaristik in der Zukunft unter den Kollegien des Lehrstuhls für Finno-Ugristik ihrer Wichtigkeit entsprechend vertreten werden würde: die erwähnte Besetzung im ersten Jahre könnte also eine solche Lösung für die Zukunft ohnehin nicht beeinträchtigen.”

A hivatali malmok ezekután tölem ismeretlen módon örölte, de úgy látszik, hogy már a nyáron kedvező döntés született Bécsben, mert Király Péter 1969. júliusában távirati jó kívánalmait fejezte ki bécsi meghíváshoz, amelyről én akkor mit sem tudtam, ahogyan az alábbi válaszleveléből is látszik (kelt Szegeden, 1969. július 9-én): „Kedves Péter, köszönöm üdvözlő táviratodat, mely egy huzamban két napig úton volt és feladása után 50 órával – a posta nagyobb dicsőségére – a címzetthez került. Hivatalos értesítés híján mindössze a Te sürgönyöd az egyetlen forrás, melyből az eseményről értesültem. Útban Göttingába (vagy talán útban Göttingából hazafelé) megkísérlem a Veled való találkozást...”, ami emlékezetem szerint július végén megtörtént, ám mindössze arra jutottunk, hogy a bécsi egyetem értesítését meg kell várni. Ez valamikor szeptember elején történt meg, úgy hogy szó sem volt tanszékről, intézetről; hanem vendégprofesszori felkérésről, amelyet elfogadtam, de a tanév kezdésre már nem tudtam elutazni: a hivatalos és adminisztratív teendők ügyében a „szervek” nehezen mozogtak. Ennek okán valamikor december első hetén tudtam útra kelni. A Keleti pályaudvarról országos havazásban indult a vonat és csigalassúsággal araszolt előre. Ugyanilyen hóvihár tombolt Ausztriában, s ennek következtében a szokásos este 8 órai érkezés helyett vonatunk éjjel után érte el a Westbahnhofot, ahol Zagiba Feri csodálatos türelemmel várta ki e szokatlan késcdelmet a CH aligazgatója társaságában. A taxi szerzés sem volt egyszerű feladat, de sikerült és e fogadó bizottság elszállított a CH által számomra lefoglalt szállásomra, amely a XVII. kerületben, annak is Hernals negyedében, a Beheimgasse urbánusabb, kevésbé dombos, de azért dimbes és a Währinger- ill. Alsergürtelhez közeli részén, egy közepesen modern, nem éppen

„standesgemäss” 3 szobás lakás 2 szobájára korlátozódott. Mindenesetre a szó szoros értelmében vett viharos érkezésem fáradalmait örömmel pihentem ki a fedett födél kényelmében, a lakás hátrányait csak a további hónapokban tapasztaltam meg, úgy hogy második bécsi évemet az egyetemhez közeli Pension Zenz-ben töltöttem az Alserstrassen, az Allgemeines Krankenhaus régi épületével szemközt. Ez a penzió belülről csendes, nyugodt polgári szállást, előzékeny kiszolgálást nyújtott. Közéleben számos kávéház és kisvendéglő volt, egyetlen baja mindössze abban fogalmazható meg, hogy nem volt ajánlatos ablakot nyitni, mert az Alserstrasse és főleg a Lange Gasse pokoli zaja decibelekben szinte mérhetetlennek bizonyult. Zárt ablakkal azonban kellemes otthonnak bizonyult: lehetett pihenni, dolgozni és még vendéget is fogadni az erre rendelt társalgóban. Remélem, Frau Zenz mind a mai napig jó egészségnek örvend és sikerrel folytatja üzleti tevékenységét. [A Beheimgasse-i lakás kellemetlenségei az alábbiak voltak: az én lakrészemet Frau Pr. egyetlen szobájától az előszoba választotta el, a három szobában azonban mindössze egyetlen fűtőeszköz működött, nevezetesen egy többfokozatú gázkandalló, amelyik az általam bérelt középső szobában volt. Hogy a többi helyiség sem legyen jégverem, az ajtókat állandóan nyitva kellett tartani, aminek az volt az eredménye, hogy a kandalló maximális teljesítménye mellett mindenütt hideg volt. Pláne, hogy Frau Pr. állandóan közepesen működtette, vagy visszaállította az általam teljes gőzre, ill. gázra állított fűtőmű teljesítményét. Ráadásul: a televízió is ebben a középső szobában volt, és Frau Pr. kikötötte, hogy esténként nézhesse a tévét. S az adás akkoriban éjfélig tartott: akarva-akaratlanul el kellett szenvednem e szörnyűségeket. Rossz érzéseimet fokozta, hogy háziasszonyom – 60 év körüli özvegy – hajdani férjével együtt kommunista volt (így támogatta a magyar követség – kontómra – a KPÓ tagjait), s bár semmiféle szemmel tartást nem figyeltem meg részéről, a tudat maga zavaró volt, akár csak bőbeszédűsége, de még inkább a fiáé, aki ugyan nem ott lakott s világnézetét sem ismertem, de aligha volt párttag, mert tőzsdeügynök volt s anyjához azért járt fel nap mint nap, hogy harsány, néha óras telefonbeszélgetéseit – üzleti ügyekben – elvégezhesse.]

Ennyit személyes körülményeimről. Mindenesetre érkezésem után másnap értem jött Zagiba Feri: bemutatott Hamm professzornak, Mayrhofernek, akinek az intézetében asztalt kaptam, majd később Seidler professzornak, akik mind nagy szívéllyességgel köszöntöttek, de hamarosan kiderült, hogy az önálló finnugor tanszék és intézet egyelőre még messze van, bár prioritásban a 2. helyen áll. Mindez azonban a megvalósulásnak előfeltétele volt csupán és az intézet létesítésére papíron csak 1973 nyarán-őszén került sor.

Egyszóval Zagiba Feri értem jött, de a festvizek előtt megebédeltünk a Schottentor és valószínűleg a Schottengasse sarkán lévő étteremnek és kávéháznak egyaránt színvonalas lokalitásban: Feri – ismervén gyomorbajomat – rábeszélte a tükörtojásos spenőtra (ő ezt németesen magyarul is spinátnak nevezte), amit gyermekkorom

óta nem ettem, de itt megszerettem a tormás Tafelspitz-cel és jobbára az egész osztrák konyhával egyetemben (mert pl. nem kellett köretet rendelni és a húsok mind megbízhatóak voltak).

E gasztronómiai és lakásügyi kitérő után szakmai dolgokkal folytatom. Az 1969/70. évi téli szemeszteri programon voltaképpen csak januárban indult, bár egy-két előadást decemberben is tartottam, viszont a nyári szemeszter programfüzetébe előre meghirdetett előadásaim már nyomtatásban meg voltak a szükséges kódszámon hirdetve. Erre azért volt szükség, mert Bécsben kiment a divatból a lecke-könyv és a hallgatók által felvett órákat számítógép tartotta nyilván. Tartottam magam ahhoz, hogy finnugrisztikai órákat tartok az általános és indogermán intézet keretei között, heti 6-7 órát. A témakörök, amelyekből e 4 félév során előadást vagy szemináriumot tartottam az alábbiak voltak: Bevezetés az uráli nyelvészetbe (2 ó), Urali népek és nyelvek (2 ó), Finn nyelvtörténet (1 ó), Finn nyelvjárások (1 ó), Magyar nyelvtörténet (2 ó), Magyar nyelvjárások (1 ó), Magyar nyelvemlékek (2 ó). Az első kettőt minden félévben meghirdettem a többi heti egy órás órát, ill. részben gyakorlatot pedig változó sorrendben, a szükségletnek, érdeklődésnek megfelelően. Azután volt még egy szemináriumunk, M. Mayrhofer professzorral közösen tartottuk, amelynek témája az indouráli nyelvviszony, pontosabban az uráli és indogermán nyelvek kapcsolata területére vitt. Kollégáim kérésére azután végülis – korábbi ellenkezésemet némileg felülbírálva – elvállaltam egy *A magyar irodalom története* című kollégium meghirdetését, de nem lévén ezen a téren eléggé képzett, az oktatás tárgya a régi magyar irodalom kialakulása volt, különös tekintettel az íratlan irodalomra, az írásosság kifejlődésére, a kódex-irodalomra és a könyvnyomtatás utáni századra, másfélszázadra. Gyakorlati magyar nyelvtanítást nem folytattam, mert ezt továbbra is Zagiba Feri tartotta a kezében, ill. vele párhuzamosan folyt gyakorlati nyelvoktatás a Kar keretében működő ún. Dolmetscherinstitutban is, ahol a versenyszféra számára képeztek idegen nyelvhez értő fordítókat, tolmácsokat.

Az előadásaimat felvett hallgatók száma átlag néhány tucatnyi volt a számítógépes nyilvántartás szerint, de ezek legtöbbször soha nem láttam. Állandó óralátogatóim, akikkel intenzív kapcsolatot tartottam 5 és 8 között mozgott. Ezek jobbára általános nyelvészetet, indogermanisztikát, szlavisztikát vagy iranisztikát tanultak (bár akadt geológus is), s egy-kettőnek a neve később – nem finnugristaként – hanem az indogermanisztikában ismert lett.

Két éves bécsi működésem legfőbb korlátja az volt, hogy az eredményes munkához nagy szükségem lett volna egy finnugor nyelvészeti alapkönyvtárra. Magammal kivittem ugyan néhány kézikönyvet, a Mayrhofer intézetben is volt egynéhány alapmunka, de kapitális műveknek és főleg folyóiratoknak a híján a tulajdonképpeni szakképzés illúzió maradt. Csak afféle általános tájékoztatás lehetett a mi tudományunk területéről, amire egy másik nyelvágat kutató nyelvésznek is szüksége lehet. Vagy

amivel az érdeklődés felkelhető a levegőben lógó, de a létesítést elvben már (szóban) ígérő Finnugor tanszék (intézet) iránt (az itt végzett munkáról I. Hajdú 1971: 27–29).

A pénzügyi akadályok – úgy látszik – továbbra is fennálltak, s ezért én egy éves hosszabbítás (1970/71. tanév) után nem maradtam tovább Bécsben, mert várt a szegedi tanszék és várt a család, melynek tagjai közül csak olykor váltakozva jöhettek hozzám egyesek. És főleg vártak terveim, melyeket Bécsben szakkönyvtár híján nem tudtam megvalósítani. Így hát a kollégáktól elbúcsúzva 1971. június 28-án, a szemeszter végén hazatértem előbb Budapestre, ahol 29-én a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztő bizottságának ülésén vettem részt, majd még aznap visszatértem Szegedre.

Közben azonban az osztrák kollégák nem feledkeztek el a Finnugor intézet létesítésének ügyéről, bár erről engem természetesen nem tájékoztattak. A magyar illetékesekkel azonban feltehetőleg kapcsolatban álltak, vagy a CH útján a követségi jelentések beszámoltak a fejleményekről, tény az, hogy a Bundesministerium 1973-ban döntést hozott a tanszék létesítéséről. Erről én úgy szereztem tudomást, hogy ez év nyarán felkeresett az MSzMP KB tudományos osztályának egyik munkatársa. Úgy véltem, hogy a látogatás nekem mint akkori dékánnak szól. A Virág Cukrászda teraszán ültünk, egyetemi ügyek szóba sem jöttek és látogatóm szóban közölte velem, hogy meghívást fogok kapni a bécsi egyetemről professzori állásra, a tanszék létesítésére, de bármennyire csábító is az ajánlat, nagyon kér, ne fogadjam el, mert „terveink vannak veled” és „úgy sem engedünk ki”. Talán akkor tudták volna, hogy 1974. nyarától én leszek a Nyelvtudományi Intézet igazgatója? Vagy talán párttagot óhajtottak kiküldetni, hogy növeljék a KPÖ erejét? E kérdésekre akkor nem is kerestem a választ, mert túl közel volt bécsi vendégprofesszúram és az ország műemlékeit, gyűjteményeit, kultúráját nagyra becsülve, szeretve mégis kissé megcsömörlöttem a turisták kegyeit hajszoló operettvárostól. Vendégem véleményemet kérte szóbajövő egyéb jelöltekről, mondtam is két párttagot, aki közül a fiatalabbikat ajánlottam (egyik sem volt szegedi).

E közjáték után nem történt semmi. Legfeljebb annyi, hogy nem sokra rá levelet kaptam a Művelődési Minisztériumból, hivatalos fejlécen írottat, de kézírással és baráti hangnemben, ami a levél félhivatalos formájára utalt. A küldő egyetemi ügyekkel foglalkozó okos és művelt férfiú, akivel szívélyes barátságban voltam és vagyok. A levél 1973. július 12-én kelt és ilyen közlést tartalmaz: „Tegnap a KKI-ből ... közölte, hogy a bécsi egyetem illetékesei levélben fordulnak Hozzád az ottani finn-ugor professzúra ügyében. Az a kérésünk, – ha előzetes értesülesem nem tévesek, – hogy Te válaszolj erre a levélre, s – sajnos – egészségi, valamint munkaköri okokra hivatkozva hártsd el a megtisztelő felkérést, s egyben Rédey Károlyról – aki az MM és a KKI hivatalos jelöltje, – tégy egy-két ajánló szót. /Bek./ Kérlek továbbá, hogy leveled egy másolat példányát küldd el nekem, – természetesen csak az esetleg szükséges hivatali megbeszéléseken való felhasználás céljából.”

Magamban némileg mulattam, hogy milyen jól működnek a KKI, a KB és az MM csatornái: olyan külföldi elhatározásokról tudnak, amelyekről addig az osztrák féltől sem hivatalos, sem baráti értesítést nem kaptam. Ez egyébként jellemző volt akkoriban. Végül azonban a látnokok jóslatai teljesültek, mert egy szép napon rikitóan sárga borítékban levelet hozott a posta a Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung egyik osztályvezetőjétől, Dr. Walter Brunnertől mindenféle kitöltendő formanyomtatványokkal egyetemben. Ez a levél volt a tényleges előre jelzett felkérés a tanszék vállalására, mégpedig 1973. október 16-i keltezéssel. E levelet e közléshez facsimilében csatolom. Vagyis amennyire gyorsan intézkedtek az elvtársak nálunk, annyira lagymatagon intézkedtek az urak túloldalt.

E szabályszerűen iktatott irat (l. melléklet) tudomásomra hozta, hogy a Bundesministerium jóváhagyta a finnugor tanszék létesítését, felkér arra, közöljem azokat a feltételeket, amelyek teljesítésével elvállalnám a tanszék vezetését. Ez a megiszteltetés persze örömmel, elégedettséggel töltött el. Főleg azért, mert arról tanúskodott, hogy volt jelölőlista, s ezen én is szerepeltem (a budapestiek vagy a bécsiek kezdeményezésére?), s ámbár a pestin – mint láttuk – nem én kaptam az első helyet, a Bundesministerium, a Philosophische Fakultät javaslatára mégis mellettem döntött.

Az említett baráti kérdések és tanácsok ellenére azért gondolkodóba estem. Ha akarom, semmibe vehettem volna őket, nagyobb botrány nem lett volna belőle. Így hát saját józan eszem szerint kellett döntenem. Friss dékánként és a szegedi tanszék, ill. kutatócsoport akkori jó korszakának haszonélvezőjeként nem hagyhattam faképnél ezt a szakmai környezetet. Pedig ilyen csábító ajánlatot nem minden nap kap az ember. Sok töprengés után november 28-án válaszoltam Brunner úrnak. Levelem első bekezdésében az etikettnek megfelelően hálás köszönetemet fejeztem ki a felajánlott megiszteltetéséért, egyben közöltem, hogy a felkínált állást nem tudom elfogadni. Indoklásom így hangzott: „Nach vielseitiger Überlegung bin ich zum entschluss gelangt, dass ich die angebotene Lehrkanzel leider nicht übernehmen kann. An der Philosophischen Fakultät der hiesigen Universität betätige ich mich bis 1975 als Dekan. Ausserdem wäre es für mich auch aus anderen Gründen unmöglich Szeged zu verlassen: hier habe ich nämlich in den letzten Jahren neben meinem Lehrstuhl eine kleine Arbeitsgruppe für Uralistik aufgebaut, die durch eine – von meiner Person abhängige – finanzielle Unterstützung der Akademie der Wissenschaften aufrechterhalten wird. Die Folge meiner ständigen Abwesenheit würde die Auflösung dieser Gruppe bedeuten. Andererseits wäre eine Umsiedlung nach Wien ohne Arbeitsgruppe für mich sinnlos und irrela... Schliesslich, gestatten Sie mir noch eine Bemerkung, obwohl ich kein Vorschlagsrecht in dieser Angelegenheit habe. Sei mir doch erlaubt, folgende Empfehlung zu machen: Herr Titularprofessor Dr. K. Rédei, Abteilungsleiter im Sprachwissenschaftlichen Institut der Ungarischen Akademie, wäre meines Erachtens für das Amt eines o. Professors für Finnougristik sehr geeignet. Herr Rédei

**BUNDESMINISTERIUM
FÜR WISSENSCHAFT UND FORSCHUNG**Sektionsschef
DDr. B R U N N E R

Wien, am 16. Oktober 1973

Zl. 151.100-4/73

Sehr geehrter Herr Professor!

Das Professorenkollegium der Philosophischen Fakultät der Universität in Wien hat Sie für die Besetzung der Lehrkanzel für Finno-Ugristik vorgeschlagen. Ich bitte Sie daher um Mitteilung, ob und unter welchen Bedingungen Sie bereit wären, die angebotene Lehrkanzel in der Eigenschaft eines Ordentlichen Universitätsprofessors zu übernehmen.

Hinsichtlich der derzeit geltenden Bezugs- und Pensionsbestimmungen der österreichischen Hochschulprofessoren bitte ich, alle näheren Einzelheiten aus der Anlage A zu diesem Schreiben zu entnehmen.

Für den Fall Ihrer zustimmenden Antwort bitte ich Sie ferner, mir die genauen Daten Ihres Lebenslaufes (lt. Anlage B, aufgegliedert nach Jahren, Monaten und Tagen) sowie eine Aufstellung über Ihre derzeitigen Brutto- und Nettobezüge übermitteln zu wollen.

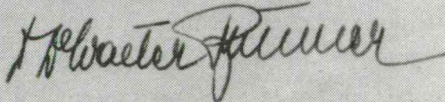
Für eine persönliche Aussprache, die ich sehr begrüßen würde, steht Ihnen Herr Min.Rat Dr. Otto Drischel gerne gegen vorherige Vereinbarung des Termines zur Verfügung.

In Erwartung Ihrer Antwort bin ich mit dem Ausdruck der vorzüglichsten Hochachtung

Ihr sehr ergebener

Beilagen

Herrn
Univ. Prof. Dr. Peter HAJDU
Universität Szeged
Jozsef A. sgt. 4
SZEGED, Ungarn

ist ein international anerkannter Wissenschaftler, und vielleicht wäre er selbst auch bereit die finnoungarische Lehrkanzel in Wien zu übernehmen.”

A lemondó nyilatkozatban felsorolt tények valódiak voltak, ahogyan az ajánlott személyre vonatkozó minősítem is helytálló (annak idején Rédei K. az én javaslatomra kapta meg a szegedi egyetemről a címzetes professzori címet). Kihagytam belőle mégis egyéb – osztrákoknak érdektelen – érveket. Betegeskedéseimre nem utaltam, hiszen ezekkel együtt nagyon jól megvoltam és még 22 évig állottam vezető közszolgálati posztokon. Az egyéb motívumok között említendő, hogy megtapasztaltam az intézménylétesítéssel kapcsolatos gondokat (pl. a keszthelyi Helikon Könyvtár rendbetétele, a szegedi tanszék följavítása stb.). Ilyen okokból újabb gründolásra borzadva gondoltam (ez legfeljebb a dékánóság terhétől szabadított volna meg, egyben új és még annál is nehezebb feladat elé állítva). Ennél is nagyobb súllyal esett latba a családdal kapcsolatos ügyek józan megfontolása. Kisebb gyermekekkel talán szívesebben vállalkoztam volna életem utolsó (?) kalandjára (nem biztos, hiszen 1956-ban valóban kicsinyek voltak és 3 ízben utasítottam vissza a határátlépésre vonatkozó szíves invitálást). Jelen esetben azonban tanulmányaik közepén vagy végén lévő négy gyermekről is szó volt, akiknek az életében egy országváltás – pláne német nyelvtudás nélkül – jelentős törés lehetett volna, idegen környezetben, osztrák állampolgársággal is kihímezve.

Lemondó levelem megfogalmazásában része volt annak is, hogy akkoriban a Nyelvtudományi Közlemények felelős szerkesztőjeként még élveztem a folyóirat-szerkesztés folyamatait; azt is át kellett gondolnom, hogy külföldre költözésem esetében eleget tudok-e tenni akadémiai feladataimnak. A költözés gondolata eleve elkedvetlenített, mert addigi életem során több ízben átéltem e sorscsapást. (Persze végleg nem kerülhettem el az utolsót, amikor ez valóban szükségessé vált: de ekkor – 1975-ben – legalább szülővárosomba, kellemes emlékeket rejtegető budai tájakra kerültem vissza.) Mindezekeken felül akadt még egy dilemma. Bizonytalan voltam abban, be tudnék-e végleg illeszkedni az osztrák társadalmi állapotokba, ahol – nem értelmiségi körökben ugyan – de az utcán az agresszív és bárdolatlan szubkultúra számos jelét tapasztaltam, amely azóta most már nálunk is terjeszkedik. Nem nézték sokan jó szemmel a keletről és délről jött Gastarbeitereket és nem egyszer ennek szinonimájaként hallható volt az Arbeitsplatzräuber, a Dreckschweine, Makkaronifresser, Kameltreiber, Judensäue kifejezés. A bulvársajtóban kétes volt a magyarok megítélése („Wenn die Magyaren Eingebungen haben – was häufig der Fall ist – dann landen sie entweder im Rampenlicht der grossen Welt oder im Gefängnis” – olvastam a Kurierban e kétes dicséretet).

Alaposan megfontoltam tehát minden lehetőséget és így elképzelhető, hogy végső döntésemben a meghívást megelőző szóbeli és írásbeli félhivatalos óvásoknak kisebb szerepük lehetett. Mindenesetre nem esett nehezemre a visszakozás és Rédei

Károly barátomat is jó szívvvel ajánlhattam, aki végül is elnyerte e posztot, sikerrel alapított a semmiből új intézményt a Berggassén, s idestova két évtizedes munkája alatt sikerült jó könyvtárat teremtenie, új lektori és vendégprofesszori állásokat, meghívási lehetőségeket kiharcolnia, sőt tevékenysége nyomán egy-két jó nyelvész-tanítvány is kikerült intézetéből.

Mindez ugyan nem ment sima diadalmenetben. Erről bizonyosan Rédei Károly adhatja számot. Ti. minekutána az osztrákok (Brunner úr) egy december 19-i levélben sajnálkozva vették tudomásul kilépésemet a meghívásból, nyilván visszaadták a filozófiai fakultásnak az újabb javaslatétel jogát, ahol Rédei javára történt a döntés. A hivatali út a Bundesministeriumba s a döntés kelte számomra nem ismeretes, de tény, hogy 1974 nyarán – amidőn visszakerültem a Nyelvtudományi Intézetbe – Rédei Károly még ott volt, és élő tanúja vagyok bolyongásainak egyik hivataltól a másikig, a bécsiekkel folytatott többszöri kemény tárgyalásoknak az intézet, a személyzet, a lakás dolgairól. Mindezek bizony elhúzódó ügyek voltak, úgy hogy emlékezetem szerint 1975 lett, mire kollégám a császárvárosba költözhetett.

Ezzel az eseménnyel valami új is elkezdődött. Tudtommal ez volt az első eset a háború után, hogy nyelvész hazai hozzájárulással tartós (állandó) külföldi munkahelyet vállalhatott. Az ilyen külföldi munkavállalási lehetőségek ezt követően megszaporodtak. Sőt, újabban a meghatározott időre szerződött oktatók (lektorok) haza nem térése semmiféle retorziót nem okoz. Helyesen, hiszen a régi kényszerek megszűntek. A végeredmény most a kilencvenes évek közepén mégis akképp foglalható össze, hogy a Magyarországon tanult nyelvészek, régebbi kollégáink (vagy éppen tanítványaink) megtalálhatók Nyugat-Európa több országában, a skandináv államokban, Kanadában, az Egyesült Államokban és Ausztráliában: professzorként, kutatóként, nyugdíjasként vagy más szakterületen dolgozóként működve. Többségük uráli nyelvész és számuk a hazai finnugristák 30 %-ára tehető. Más szóval tehát a hazai finnugrisztika úgyszólván kiürült. Létszámában és összetételében is alaposan megváltozott: ma az idősebb nemzedék egy része visszavonult a középső generáció sovány rétege az országos intézményekben szétszóródott, a legfiatalabbak kibontakozására meg csekély lehetőség van, részben a szakmai vezetés integrálatlansága, részben pedig publikációs nehézségek miatt. Kár, hogy külföldre szakadt kollégáink összegyűjtött tapasztalatai késedelmesen és töredékesen kerülnek vissza hozzánk. Abból, amit mi itt hasznosítani tudunk, nem nagyon tapasztaljuk, hogy a finnugrisztika hagyományos módszereiben – idegenben szerzett új ismereteik alapján – lényeges változás történt volna. Mindenesetre megnyugtató, hogy külföldön ennyire értékelik a magyar finnugor nyelvészetet (s ez a befogadó ország képzési nehézségeivel is magyarázható), s a számszerűen nagy exodusnak számunkra az a haszna, hogy az ifjabb nemzedék új álláslehetőségekhez jutott és jut. Ennek ellenére tudományágunkban egyre erőteljesebben tapasztalunk az erózió jelei mellett egyféle szerepvárat.

A három hagyományos finnugor centrumban (Budapest, Szeged, Debrecen) négy kutatóhely van. Mégis – úgy tűnik – ezek egy része egyre kisebb effektussal működik, kivéve a szegedi egyetem finnugor tanszékét, ahol sikerrel folyik az utánpótlás képzése: jól körülhatárolható program szerint, rátermett, nyelveket tudó, nyelvészetben jártas fiatalok készülnek pályájukra. Jó, hogy ez a tanszék kapott elsőül akkreditációt a finnugor nyelvészeti doktori iskola megindítására, s ennek oka, hogy a program kidolgozója rendben tartja a tanszékét, mindenkinek jól körülírt feladatot és lehetőséget biztosít, a hangulat és tanszéki könyvtár egyaránt jó.

A Nyelvtudományi Intézet finnugor programja – a nagy munkálatok befejezése után – a szakma számára homályban van, az ELTE finnugor tanszékén két nyelvész dolgozik mindössze főállású közalkalmazottként, akik becsülettel ellájták feladataikat, de máshonnan fúvó passzátszelekkel szemben védtelenek. A debrecenin meg sok változás történt az utóbbi években és csak remélni tudjuk, hogy a hagyományos obiugor-stúdiumokat pártoló szándék valóságra válhat. A Pécsre és Szombathelyre szétszórt finnugor zárványok működésének legfeljebb látványai vannak.

Van még azután egy tényező, amely végül is tisztázásra szorul. Nagy újítása volt a budapesti, majd később a debreceni tanszéknek, hogy bevezette a finn nyelvi és irodalmi (vagy általánosabban művelődéstörténeti) szakképzést. A budapesti tapasztalatokból ítélve: eredményesen. Hozzá kell azonban tennünk ehhez, hogy véleményem szerint nem a magyar egyetemek feladata finn filológusok (vagy tanárok) képzése. Az itt megszerzett fennista diplomát aligha honosítanák Finnországban vagy Észtországban. Márpedig az az általános tapasztalat, hogy a finnugorság iránt érdeklődő hallgatók nagy részét a finn szak felszívja: ezt a szakot bizonyára könnyebb elvégezni, a tanterv változatosabb, érdekesebb lehet és különböző irányú specializációkra nyújt módot. Gyakorlatban mégis a magyar egyetemeken szerzett finn (fennisztikai) diploma inkább afféle magas szintű tolmács- vagy fordítói oklevélnek számít. Ennek a végzett hallgató hasznát veheti ugyan, de a finnugor nyelvészet egy tapodtat sem jut előre ettől.

A „virtigli” finnugor nyelvészeti szakképzéshez a jó oktatón kívül a hallgató részéről jó idegen nyelvi ismeret, jó nyelvészeti ismeretigény és hangyaszorgalom szükségeltetik. Márpedig erre igen csekély az esély, ha e szakra pusztán a magyar szakosok közül válogatunk, ahol a felvételi pontszám az utóbbi évben is botrányosan alacsony volt. Nem szabad ezek után csodálkoznunk azon, hogy a finn és a finnugor szakos hallgatók aránya Budapesten kb. 10 : 1-hez körül mozog. Az egyik kiút ebből a helyzetből az lehetne, ha a finnugor szakot „A” szakká nyilvánítanák, ahová a felvétel az első évben történne, s meg lehetne győződni a pályázó nyelvi és értelmi képességeiről. A másik lehetőséget viszont egy olyan rendszer biztosíthatná, hogy az elméleti nyelvészsképzés keretébe épülne be a finnugristák oktatása, ami számomra azért is látszik sikeresebbnek, mert egy jó általános tanszéken szerzett elméleti ismeretekre

sokkal eredményesebben lehetne a finnugor és a velük szomszédos környezetben élt és élő nyelvcsoportok kutatását beintegrálni.

Ezeket az utolsó mondatokat azért írtam le, hogy megmutassam: a hazai finnugrisztikai továbbképzés problémáit mi itthon ismerjük (ahogy ismerjük a külföldi képzés gyengeségeit is) és éppen ezért csodálkozom azon, hogy a hiányosságokról a legsötétebb képet olykor-olykor egyes külföldön dolgozó volt munkatársaink festik, kimondatlanul is az itthoni veteránokra és középnemzedékre hárítva a felelősséget. Ám mi kötelességünket megtettük, s kérdés, hogy ennek sikeres folytatásában ők milyen mértékben tudtak volna részt venni? Az ottani tanítványok száma nem sok jóval bíztat e tekintetben. Persze jobbára nem is finnugor érdekeltségű országokban dolgoznak – tudom.

Az előző bekezdést szerettem volna mellőzni, hogy mégis véleményt mondtam, annak nincsen személyes oka. Olyan attitűdként hozom szóba, amelyet nem szeretnék abnormává fejlődőnek vélni.

Ami pedig az e közleményben feltárt tényeket, arcképeket és ezek összefüggéseit illeti,² úgy érzem azért lehetnek részei ennek az ünnepi kötetnek, mert valamikor szegedi döntéseimnek azt a hátterét mutatják be, amelyek sem legközelebbi szegedi tanártársam, Nyíri Antal, sem ottani barátaim és volt munkatársaim előtt nem lehettek ismertek.³

IRODALOM

Arany A. László 1944: *Kolon nyelvjárásának fonológiai rendszere. Bevezetés a szerkezeti nyelvjárásstanba = Szlovákiai Magyar Közlemények 3*, Pozsony, Szlovákiai Magyar Közművelődési Egyesület.

²Köszönetet mondok Király Péternek, Király Tibornak, Turczel Lajosnak és Horváth Máriának szó- és írásbeli adataikért.

³Kiegészítésként említem, hogy a nyolcvanas évek elején szabad akaratomból elfoglalhattam volna az újonnan létesített udinei finnugor professzorátust, ám a végső megállapodás előtti pillanatban visszahőköltem, mert nem láttam világosan: mi keresnivalóm volna egy olyan új egyetemen, ahol sem hallgató, sem szakkönyvtár nincsen, tudományágunk hagyománya – még a nyelvészet egészére kiterjesztve is – aránylag gyökértelen. Visszatekintve: alighanem igazam volt. Az ilyen vállalkozásokkal szemben viszont örömmel vettem és a magam számára hasznosnak ítélttem egyéb ismert nyugati és északi egyetemeken töltött, átmeneti téli vagy tavaszi szemeszterre szóló vendégszerepléseimet.

- Arany, A. László 1967a: *The phonological system of a Hungarian dialect: an introduction to structural dialectology* = *Uralic and Altaid Series* 85, Bloomington, Indiana University.
- Arany A. László 1967b: Trubetzkoy nyelvelméletének és fonológiájának lélektani és logikai alapjai, *Nyelvtudományi Közlemények* 69, 125–145, 345–363.
- Arany Eml. = Sándor Anna szerk. 1993.
- Deme László 1953: *A magyar nyelvjárások néhány kérdése* = *Nyelvtudományi Értekezések* 3, Budapest, Akadémiai.
- Hajdú Péter 1966: *Chrestomathia Samoiedica*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Hajdú Péter 1971: Itävalta. Wien, in P. Virtaranta–K. Tolvanen szerk.: *Suomea ulkomailla* = *Tietolipas* 68, Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 27–29.
- Hajdú Péter–Domokos Péter 1978: *Uráli nyelvrokonaink*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Imre Samu 1971: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*, Budapest, Akadémiai.
- Király Péter 1993a: Arany A. László tudományos törekvései, in Sándor Anna szerk.: *Arany A. László Emlékkönyv*, 7–12.
- Király Péter 1993b: Za profesorom Ľudovítom Novákom, *Studia Slavica Hungarica* 38, 425–428.
- Lakó György 1947: Györke József, *Magyar Nyelv* 43, 77–80.
- Laziczius Gyula 1932: *Bevezetés a fonológiába* = *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 33, Budapest.
- Novák, Ľudovít 1936: L' harmonie vocalique et les alternance consonantiques dans les langues ouralo-altaïques, surtout finnoougriennes, *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 6, 81–95.
- Sándor Anna szerk. 1993: *Arany A. László Emlékkönyv* = *Anyanyelvi Füzetek* 2, Nyitra, A Szlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága–Nyitrai Pedagógiai Főiskola.
- Szépe György 1970: Arany A. László, *Nyelvtudományi Közlemények* 72, 213–216.
- Temesi Mihály 1980: *A magyar nyelvtudomány. Irányok és eredmények*, Budapest, Gondolat.
- Tóth László szerk. 1995: „Hívebb emlékezésül”. – *Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság idejéből 1945–1948*, Pozsony, Kalligram.
- Turczel Lajos 1993: Kapcsolatom Arany A. Lászlóval, in Sándor A. szerk.: *Arany A. László Emlékkönyv*, 16–22.